

ВЕЧІРНЯ ШКОЛА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

О.А.КРУЦИЛО,

Україна, м. Запоріжжя, КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» ЗОР

18 січня 2011 року в МОНмолодьспорту під головуванням Першого заступника Міністра Бориса Жебровського відбулася перша Всеукраїнська нарада з питань діяльності вечірніх шкіл та їх ролі в сучасному освітньому просторі. Така ініціатива виявилася актуальною і стала платформою для аналізу проблем навчальної та виховної (часто – й «перевиховної») діяльності вечірніх шкіл, особливостей їх функціонування на сучасному етапі розвитку освіти. Учасниками наради було підкреслено, що *«система вечірньої (змінної) освіти не лише є необхідною на сучасному етапі, але і має майбутнє. Саме у таких закладах створено умови для здобуття повної загальної середньої освіти громадянам, які працюють, особам з особливими потребами, із соціально-незахищених верств населення, а також обдарованим дітям, які мають бажання прискорено закінчити шкільний курс навчання»*.

Вечірня (змінна) школа – це загальноосвітній навчальний заклад II – III ступенів, що забезпечує реалізацію права громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання, на загальну середню освіту з відривом або без відриву від виробництва. Вона була і є важливою складовою частиною загальної системи освіти. Вечірня школа має відмінну від інших підсистем середньої освіти соціально – культурну передісторію, свою власну логіку розвитку та специфічні, лише їй властиві особливості.

Сучасний стан освіти характеризується інтенсивним пошуком найбільш ефективних форм освітньої діяльності.

Метою статті є аналіз деякого віртуально – потенційного, притаманного вечірній школі, освітнього простору, що оточує й проникає у тканину освітніх взаємодій, епіцентром яких є основний суб'єкт освіти – той хто навчається.

Вечірня школа активно вирішує проблеми соціального захисту учнівської молоді, її адаптації у навколишньому соціумі, створює умови для розвитку учнівської молоді з одночасною корекцією поведінки, вирішує проблеми фізичного і психічного оздоровлення.

Віковий склад учнів вечірніх шкіл Запорізької області станом на

	1.01 2005		1.01 2008		1.01.2011	
Вік	Кількість чол. у %	% щодо повноліття	Кількість чол. у %	% щодо повноліття	Кількість чол. у %	% щодо повноліття
14 років та молод.	4	73	3,9	62,5	3,9	52,9
15 років	12,9		9,9		5,8	
16 років	18,5		16,3		12,5	
17 років	22,4		18,8		16,2	
18 років	15,2		13,6		14,5	
19 років	6,7	27	6,3	37,5	7,1	47,1
20 років	4,4		5,3		5,9	
21 рік	3,1		5,1		4,1	
22 роки	2,8		4,7		4,9	
23 роки	2,2		3,0		4,6	
24 роки	2,2		3,1		3,6	
25 років і більше	5,6		10,0		16,9	

Різка зміна контингенту вечірньої школи, його омолодження і зменшення числа працюючих, за останні роки прийшло в протиріччя із соціальним призначенням вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи, змістом і організацією її діяльності. Стали чітко

формуватися дві тенденції які, за складом та мотивами навчання у вечірній школі, проявляються полярно – збільшення кількості підлітків 6 – 9 кл., переважно з різними типами соціальної й шкільної дезадаптації, та кількості дорослих 25 років і старших, що прагнуть отримати відповідну освіту або ж потенційних керівників виробництва. Більше половини (див. таблицю) контингенту підлітки із «групи ризику». Всі потребують соціального захисту, більшість із них фізично ослаблені, виховуються у неповних сім'ях з низьким матеріальним достатком. Учнівська молодь, як правило, неоднорідна за віком, пізнавальними інтересами, частина із них певний час не відвідувала школу. У багатьох відсутня мотивація до навчання. Молодь не привчена до систематичної навчальної праці, більшість не володіє елементарними навичками, мають великі прогалини в знаннях, недостатньо розвинута мова, низький рівень базових знань. Із – за неуспішності, постійного переживання ситуації неуспіху, понижується їх мотивація до навчання, соціальний статус, створюється негативний емоційний фон. Вся їх соціалізація – це двір, компанія, молодіжні «тусовки». Необхідні нові організаційні форми навчання, які засобами реабілітаційної педагогіки забезпечували б учнівській молоді соціальний захист і адаптацію у сучасних ринкових умовах, і в той же час, привели до нового осмислення ролі вечірньої школи як фактора соціальної реабілітації учнівської молоді.

Одна із основних задач вечірньої школи, а у соціальному плані її місія – усунення аномалій розвитку особистості, пов'язаних з освітою, і створення передумов для нормалізації процесу подальшого соціального становлення, тобто соціалізації особистості.

В усі періоди, створення і розвитку освітнього простору вечірньої школи, висновувались на підготовці людини до життя в соціумі, у формуванні і розвитку різних компетентностей, необхідних для покращення якостей життя у різних областях: особистісній, професійній, соціальній.

Діяльність вечірньої школи в сучасному освітньому просторі буквально зіткана із протиріч (як в нормативно – правових, так і в організаційному і змістовно – процесуальному аспектах). Соціальні й дидактичні цінності, які увібрала в себе вечірня школа для дорослих, потім «вечірня школа робітничої молоді», «вечірня (змінна) загальноосвітня школа» а сьогодні вона навчає переважно безробітну молодь та підлітків, за останні роки значно визначили специфіку уживаних технологій навчання й виховання, і на практиці утілились й утвердились у її різних моделях. У соціальному й психологічному планах вельми цікавий парадокс, обумовлюючий соціальну сутність і функцію вечірньої (змінної) школи: збираючи людей, чиї освітні права часто – густо порушені, саме вона надає недоступні для інших навчальних закладів індивідуально – особистісні можливості (а, отже, і права) у сфері освітньої діяльності. Практично, тільки у стінах вечірньої школи сьогодні, той хто навчається разом з учителем, батьками (якщо їх допомога необхідна) вибирає й реалізує зручний для себе спосіб освітньої діяльності, отримавши в останній час назву «індивідуальної освітньої траєкторії». Тобто, для кожної конкретної людини підбирається варіант освіти згідно її специфіки за спектром дисциплін, змісту, рівню засвоєння, темпу навчальної діяльності, формам навчання (очна, заочна, дистанційна, екстернат).

Визначальним фактором специфіки вечірньої (змінної) школи є її контингент учнів, різний за варіантами дидактичного й соціального досвіду, за соціальним і віковим складом; розвитком пізнавальних здібностей, мотивації навчальної діяльності, переважно «важких» підлітків і безробітної молоді. Ще одна цікава особливість контингенту сучасної вечірньої школи – неоднорідність за віком, пізнавальними інтересами, психологічними особливостями, вони всі пов'язані загальноосвітнім навчанням в одному класі - дорослі люди і підлітки (іноді просто діти, 14 років і менші) при зміні соціальної ролі кожного (підліток чуває себе дорослим, а дорослий - учнем). Цей контингент об'єднується в дещо логічно й дидактично цілісне лише фактом і наслідком загального випадіння із нормального вікового освітнього потоку, що призводить до порушення процесу соціалізації особистості і вимагає необхідних специфічно - педагогічних умов для ресоціалізації. Тобто, різномірність контингенту вечірньої (змінної) школи, диктує умову, що дидактична система повинна забезпечити,

нестандартно соціалізовану особистість, можливість отримання освіти адекватно нестандартними і максимально індивідуалізованими способами. В умовах гуманізації освіти, а саме орієнтації її цілей, змісту, форм і методів на особистість того, хто навчається, гармонізацію її розвитку, особливого значення набуває одне з провідних положень педагогіки – принцип свідомості творчої активності. Необхідні нові організаційні форми навчання й виховання, які б педагогічними засобами забезпечували учнівській молоді надійну платформу успішності у соціальному функціонуванні. Виявленим чинникам повною мірою відповідає потенціал такої технології гуманістичної педагогіки, як *педагогічна підтримка*.

Особливу насторогу визивають години дозвілля учнівської молоді, в межах яких і кристалізуються соціально значущі якості особистості.

Освітнє середовище вечірньої школи виконує подвійну функцію:

1) Адаптація учня до умовностей навчання, до нових умов життя і роботи через освіту (соціальна адаптація)

2) Адаптація самої освіти до потреб і особливостей конкретних людей, що живуть, навчаються, працюють у відповідних умовах (особиста адаптація).

Реалізація цих функцій у вечірній школі, в різні періоди її розвитку, здійснювалась у різних поєднаннях їх домінування або органічної єдності, різними організаційними способами, на різних рівнях адаптивності. Для традиційної системи освіти характерна функція адаптації учня до школи, а школи, до нормативно – установленим і контролюючим державним стандартом змісту і форм освітнього процесу.

В освітньому просторі вечірньої школи простежується тенденція трансформації у відкриті освітні заклади, в яких загальну освіту можуть отримати всі бажаючі незалежно від віку, стану здоров'я, рівня отриманої раніше освіти, реалізуючи як загальноосвітні програми різного рівня, так і соціально значущі, для свого регіону, програми початкової професійної, професійної та додаткової освіти, з гнучкою організаційною структурою і тісними зв'язками з освітніми закладами різного типу.

Однією з найбільш актуальних проблем, для шкільної практики вечірньої школи, є **проблема формування адаптивного освітнього простору**, оскільки зачіпає основоположні подання про сучасну освіту, освітнє середовище і освітній простір як сукупність умов самореалізації особистості. Адаптивний освітній простір покликаний забезпечити адекватну реакцію освітньої системи вечірньої школи на зміну умов зовнішнього середовища. В той же час, чинити зворотню дію на неї, пристосовуючи до спроможності самого освітнього закладу і відносинам, що склалися між учасниками освітнього процесу, створювати умови для розвитку здібностей молодого людини до самовдосконалення з урахуванням вікових особливостей, внутрішніх ресурсів, інтересів та потреб.

Для значної кількості учнів вечірньої школи, як правило, характерні соціально – психологічна незрілість, втрата мотивації навчання, неприйняття його формальних вимог, особисті проблеми. Цим обумовлена одна із основних задач вечірньої школи – **створення гуманного культуро відповідного середовища освітнього закладу, де в цілісному комплексі будуть представлені процеси навчання, виховання (перевиховання), корекції й адаптації особистості учня.**

В теоретичному плані проблема освітнього простору вечірньої школи є розробленою у загальному виді, без аналізу умов вживання загальних принципових основ адаптивності до специфіки освітнього простору вечірньої школи.

Соціально – педагогічні дослідження проблем вечірньої школи проводили С.Г.Вершловський, Л.М.Лесохіна, Т.В.Шадріна, з педагогічної психології – Ю.М.Кулюткін, Г.С.Сухобська, організаційно – управлінські проблеми розглядали А.В.Даринський, А.А. Попов, Л.А.Висотіна, історико – педагогічні дослідження вечірньої освіти – П.В.Горностаєв, М.М. Балов, І.Т.Дронов. У даних дослідженнях розглядались проблеми розвитку вечірньої освіти переважно в аспекті змісту, форм і методів навчально – виховного процесу.

Вивчення дидактичних проблем навчання у вечірній школі, розробка його методів й організаційних форм, дослідження з окремих методик викладання здійснювались Г.Д.Глейзером, О.П.Тонконогою, Є.В.Першаніною, А.Є. Мароном. Проблеми виховної роботи у вечірній школі вивчались С.В.Мягченковим.

Теорії торкаються переважно загальних підходів і принципів, без урахування й конкретизації специфіки вечірньої школи з надзвичайно диференційованим з різних аспектів складом учнівської молоді представленої (див. таблицю) дорослими, підлітками та зовсім дітьми з різними видами дезадаптації – патогенній, психологічній, психосоціальної, соціальної.

Вечірня (змінна) школа здійснює освітній процес у відповідності з рівнями відповідних загальноосвітніх програм

Найбільш актуальна проблема сучасності – якість освіти. У документах ЮНЕСКО фундаментальні завдання освіти такі – НАВЧИТИ:

- * Отримувати знання (вчити вчитися);
- * Працювати і заробляти (учіння для праці);
- * Жити (навчання для суспільного буття);
- * Жити разом (навчання для сумісного життя). Бо ж уміння і потреба вчитися дає можливість учням успішно самореалізуватися у дорослому житті. Концепція модернізації освіти підкреслює необхідність «орієнтації освіти не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, але і розвиток його особистості, пізнавальних і інших здібностей». Вечірня школа повинна формувати ключові компетентності й особисту відповідальність у молоді. Це і визначає якість їх освіти.

Аналіз сучасного стану освітнього простору вечірньої школи дає можливість зробити висновки у тому, що деякі проблеми самореалізації особистості вирішені. Доречно згадати, що учні, які колись не справлялися з програмами денної загальноосвітньої школи, відновивши мотивацію до освітньої діяльності за час навчання у вечірній школі (з її скороченим варіантом освіти), складали ЗНО і успішно продовжували навчання у ВНЗ. Результати зовнішнього незалежного оцінювання знань порівняно з річною оцінкою в межах Запорізької області у 2009 році

школи	Річна оцінка	Українська мова	Історія України	Математика	Фізика	Біологія	Англійська мова	Відсоток середній
Загальноосвітні навчальні заклади	підтверджена	56.95	56.04	48.82	45.65	57.52	36.53	50.25
	підвищена	10.11	13.97	10.1	20.61	13.16	7.5	12.57
	понижена	32.94	29.98	41.08	33.73	59.32	55.96	42.17
Вечірні школи	підтверджена	48.78	67.64	35.14	50.0	75.0	37.5	52.34
	підвищена	9.76	17.65	0	0	0	12.5	6.65
	понижена	41.46	14.71	64.87	50.0	25.0	50.0	41.0
Гімназії, ліцеї, колегіуми	підтверджена	66.49	58.28	57.66	67.17	60.08	52.33	60.33
	підвищена	13.76	13.84	9.27	10.68	25.86	34.53	17.99
	понижена	19.76	27.88	33.07	22.14	14.07	13.13	21.67

Однак вечірня (змінна) школа виявила такі, складні для неї, протиріччя:

- Між установкою на якість знань і необхідністю розумового розвитку молоді;
- Між необхідністю зробити школу для усіх учнів більш гуманною і відсутністю на практиці права вибору учнів класу, профілю, факультативу, спецкурсу і т. ін.;
- Між цілями загальної базової і середньої освіти, визначених державним стандартом, та можливістю їх реалізації в освітньому просторі сучасної вечірньої (змінної) школи;

- Між традиційною системою виховання, перенесеного із денної загальноосвітньої школи у вечірню школу, і потребою у створенні відкритого адаптивного освітнього простору, необхідного для роботи з особливою учнівською молоддю, у навчальному закладі та соціумі;
- Між потребою модернізації освітнього процесу в сучасній вечірній школі і відсутністю наукового підходу до проектування необхідних змін, щодо врахування специфіки навчального процесу, обумовленого особливостями її контингенту та ін..

Основна **проблема вечірньої школи полягає у виявленні умов, які б забезпечили вирішення об'єктивно існуючих протиріч** між потребами суспільства в освітніх закладах відкритого адаптивного типу та недосконалістю освітньої практики сучасної соціально – виховної системи вечірньої освіти, яка здійснюється на емпіричному рівні, без належного науково – теоретичного обґрунтування її адаптаційних та реабілітаційних функцій.

Вирішення цих протиріч може бути у створенні адаптивної школи, яка могла б враховувати можливості учнів, і орієнтованої на задоволення їх різних потреб й інтересів, утворюючої умови для життєвого самовизначення і самореалізації.

Поняття адаптації є суттєвим, центральним для теорії і практики вечірньої освіти. Адаптація стосовно діяльності вечірньої школи – це здатність гнучко реагувати на зміни соціокультурної ситуації і соціального заказу, враховувати особливості, потреби і потенційні можливості учнівської молоді, концептуалізувати свою діяльність у відповідності зі змінами зовнішніх і внутрішніх умов, чутко реагувати на нові життєві проблеми учнів, створювати культуру відповідне середовище, яке б надавало можливість особистісної самореалізації й самостійного вирішення своїх життєвих проблем.

Адаптивна вечірня школа – соціально - педагогічна система, що задовольняє таким вимогам:

- 1) вона здатна пристосовуватися до змін умов зовнішнього середовища і створювати зворотний вплив на зовнішнє середовище з метою забезпечення максимально можливої відповідності параметрів оточення суттєвим характеристикам школи;
- 2) може пристосовуватись як до умов власного внутрішнього середовища, яке визначається стосунками учасників педагогічного процесу між собою, так і до школи;
- 3) розвиває здібності особистості до самовдосконалення на базі врахування вікових особливостей, внутрішніх ресурсів, реальних можливостей.

Оптимістична гіпотеза педагога по відношенню до особистості учня: *«Сприймаючи його таким, як він є, ми робимо його гіршим; сприймаючи ж його таким, яким він мусть бути, ми змушуємо його бути таким, яким він може бути».*

Мета адаптивної вечірньої школи: створити умови для самостійного усвідомленого вибору кожною особистістю своєї стратегії поведінки, способу існування, напрямків самореалізації і самовдосконалення у контексті загальнолюдської культури.

Таким чином, *адаптація, стосовно діяльності вечірньої школи, це не пристосування до чогось, а опора на свій, особистий потенціал учнівської молоді, розкриття їх особистих можливостей у вирішенні власних життєвих проблем у співдружності з педагогами, які надають необхідну педагогічну допомогу та підтримку.*

В новій економічній і соціокультурній ситуації, адаптивні функції сучасна вечірня школа може виконувати при умові розвитку її як поліпрофільного, різнорівневого закладу загальної й професійної освіти відкритого типу, з параметрами притаманними відкритій освіті: соціально неприхованістю й доступністю, територіальною відкритістю, варіативністю базової та середньої загальної освіти, наявністю й варіативністю додаткових освітніх послуг, організаційним та змістовим поліморфізмом, можливістю вибору учнівською молоддю темпів і форм навчання. Відкритість вечірньої школи виступає як показник розвитку й умов її ефективної роботи.

Адаптивному освітньому простору вечірньої школи притаманні властивості особистісно – орієнтованого, діяльнісно – творчого середовища, адаптованого до особистості учнів з життєвими проблемами. Освітній простір включає комплекс умов, які

сприяють зміні позиції учнів до навчання. Можливість вибору учнівською молоддю різних варіантів самореалізації в духовній і практичній діяльності, веде до зміни їх власного розуміння смислів, перспектив розвитку і життя.

Концептуальність адаптивної освітньої системи полягає в тому, що її основою є спрямування всіх елементів на реалізацію власних, соціально орієнтованих підходів у їх єдності; збагачення структури освітньої системи за властивою їй відкритістю й можливістю входження в адаптивний освітній простір різних громадських, організаційних, виробничих та інших структур, колективних та індивідуальних суб'єктів, зацікавлених у соціальному партнерстві з нею; створенні комплексу умов що забезпечують взаємну адаптацію освітньої системи до учнів, а учнів – до нових умов навчання; забезпечення життєдіяльності освітньої системи і її основних суб'єктів – учнівську молодь і педагогів на основі розробки комплексних соціально – педагогічних програм й діагностики результатів їх виконання.

Педагогічна стратегія подолання дезадаптації учнівської молоді полягає у забезпеченні змістової й організаційної цілісності освітнього простору, єдності загальної і додаткової освіти, створенні культури відповідного, виховного й дидактичного освітнього простору вечірньої школи, педагогізації соціокультурного середовища життєдіяльності учнів; адаптації змісту навчання до психофізіологічних особливостей учнівської молоді, їх інтересам й рівню розвитку, забезпечені розвиваючого змісту, використання технологій притаманних особистому розвитку, діалогічному спілкуванню, реалізацію індивідуальних маршрутів навчання й розвитку.

Аналізуючи минуле і сьогодення вечірньої (змінної) школи можна сказати таке: допоміжна за призначенням, запрограмована колись на компенсаційну функцію навчання, неprestижна в новому соціумі, сучасна вечірня школа вийшла на рівень соціальних наук, теоретичних і дидактичних рішень, що забезпечують соціальну справедливість, в реалізації конституційного права кожного громадянина, на отримання якісної, безкоштовної в організаційних формах і змістових варіантах освіти. Освітній простір сучасної вечірньої школи є найбільш відповідним принципам відкритої освіти. Вечірня (змінна) школа в сучасній соціально - освітній ситуації надзвичайно затребувана населенням. Вона має свого «соціального замовника»: 16,9 % учнів віком 25 років і більше, 52,9 % учнів до 18 років (див. таблицю).

Саме освітній простір закладу одним із перших відображає нові тенденції в розвитку освіти, що обумовлені значними процесами її реформування та відповідають загальним кардинальним соціально-економічним перетворенням у державі.

Таким чином, виходячи з вищезазначених проблем і тенденцій розвитку сучасної загальної освіти, а також аналізу діяльності вечірньої (змінної) школи, можна сказати, що *освітній простір сучасної вечірньої школи обумовлює* необхідність організації не тільки педагогічної, а і соціально – педагогічної діяльності, і *орієнтує* на навчання і виховання (перевиховання) підлітків та молоді, розвиток їх інтелектуальних здібностей, освітніх потреб, з урахуванням можливостей, особистих нахилів, *на створення* сприятливих умов для загального, розумового, морального, фізичного розвитку кожного учня.

Дана стаття – тільки входження в проблеми вечірньої (змінної) школи в сучасному освітньому просторі, подальші шляхи її розвитку визначатимуться модернізацією існуючої нормативної бази, приведенням її у відповідність до сучасних освітніх потреб учнівської молоді.